

Efterord

Lars Mouwitz

Detta är ett efterord, det vill säga de ord som kommer efter de andra orden. Det är inte en sammanfattning av antologins artiklar, snarare leder orden fram till en fråga: Vad bör hända efter det att alla orden är sagda? Inklusiva orden nedan.

Besökarens blick

Jag är fd gästprofessor på SU, *a visiting professor that happens to be there*, någon som gör en tillfällig anhalt och med en viss förundran försöker förstå vad som pågår. För något är det, den saken är klar. Med besökarens blick ser jag möjligen vad de ”bofasta” inte ser. Men å andra sidan har jag inte kunskap om tidigare händelser och inte kunskap om det kollektivt outtalade. Och jag vet inte så mycket om eventuella personliga motsättningar eller om hur de administrativa systemen arbetar i praktiken.

Det kryllar av bokstäver i texterna som önskar bli förstådda. Flera texter spränger formen för traditionellt skrivande och ger sig ut på egna utflykter. Mirakulöst nog börjar ändå, vid läsningarna, meningar, avsikter och drömmar framträda och samla ihop sig till ett *bricolage*. Läsningarna har blivit en tolkning, eller rätare sagt flera.

Antologin bör ses som ett *torg*, inte som en färdig avsiktsdeklaration. En plats där samtal pågår under en civiliserad oenighet, vilket ger rum för kreativ utveckling. Att något nyss har blivit en ”enhet” behöver inte betyda att det har uppstått enighet. Det senare är snarast ett riskabelt tillstånd.

Hur du refererar till det här kapitlet:

Mouwitz, L. 2018. Efterord. I: von Schantz, U., Thorgersen, K. and Lidén, A. (red.) *De estetiska ämnenas didaktik Utmaningar, processer och protester*. Pp. 235–243. Stockholm: Stockholm University Press. DOI: <https://doi.org/10.16993/bap.p>. License: CC-BY

Språket och akademien

Språkets primat i utbildningssammanhang kan ha en förlamande inverkan på övriga estetiska uttryck. Språket, speciellt det akademiska, är redskap för abstraktioner, styrning och generella resonemang och bidrar därför lätt till en ”avförtrollning” av den personligt upplevda världen. Borta är det konkreta, tillfälliga, kroppsliga, sinnliga, det magiska, intuitiva och överraskande. Borta är också det praktiska görandet och det tänkande och den praktiskbundna reflektion som har sin hemvist i handens arbete, och i det sinnliga kroppsliga mottagandet och utövandet. Och allt det görande som äger rum i det ordlösa.

Att *skriva* artiklar till en antologi som behandlar estetik kan under sådana omständigheter te sig *paradoxalt*, nästan som en grimas relativt de uttrycksformer och det innehåll man egentligen vill lyfta fram. Flera författare känner också av denna komplikation och försöker frigöra sig genom att skrivandet tar form av essäer, personliga noteringar och lite vildsinta tankesprång. Paradoxen kvarstår dock, om än mer intressant och uppmjukad.

Estetiska lärprocesser – vad är det?

Något som på senare tid trängt in i lärarutbildningens dokument är uttrycket *estetiska lärprocesser*. Detta intrång skapar såväl förhoppningar som oro och kritik, vilket får konkret form i flera av antologins artiklar som ett bärande tema. År 2011 dyker formuleringen *praktiska och estetiska lärprocesser* upp i lärarutbildningens utbildningsplaner, och läget blir då i någon mening akut. Utbildningarna hanterade denna situation på mycket olika sätt, ett sådant lite ovanligt exempel var att anställa ett antal adjunkter i estetiska lärprocesser där många av dem hade konstnärlig bakgrund. Men hur olika än lärosäten har hanterat saken inledningsvis så undslipper man knappast den påföljande problematik som också blir tydlig i denna antologis texter: Vad ÄR egentligen ”estetiska lärprocesser”?

Det är lätt att tro att det finns ett välbestämt begrepp bakom det textuella uttrycket i utbildningsplanen av det skälet att den ju är en *instruktion*. Men instruktioner är aldrig fullständiga,

och oftast inte i djupet genomtänkta. Det som diskuteras i denna antologi kan därför lite tillspetsat ses som ett försök att handskas med en *bunt med bokstäver* (eller läten) och de olika konnotationer som då dyker upp. Inte som entydiga ”essenser” utan mer som en *variation och arkitektur av uppfattningar*, för att låna en formulering från fenomenografi. På så sätt kan orden ”fånga in” något ordlöst bakomliggande, och också ”kräva” en skapande begreppsbildning hos skribenterna.

Ytterst är kanske idén bakom estetiska lärprocesser ändå en slags *reaktion* mot språkets primat i akademi och skola. Som den enda uttrycksformen för att skapa, kommunicera och tillägna sig kunskap kan språket, inte minst det akademiskt formella, te sig magert och primitivt relativt de många former som finns att tillgå inom det vi kallar ”konst”. Det kan ur kunskapsaspekt finnas många skäl till att man vill införa *vidgade uttrycksformer* just i utbildningssammanhang, här är tre exempel som lyfts i texterna:

- som ett *smörjmedel* för att lättare och roligare kommunicera de givna kunskapsbitarna i olika ämnen, så som de faktiskt uttrycks i skrift i kursplanerna
- som ett sätt att *fullständiggöra ett tänkt kunskapsinnehåll*, utöver det som varit möjligt att uttrycka i skrift, till exempel i kursplanerna för olika ämnen
- som en *kunskapande verksamhet i sig*, som ett sätt att skapa kunskap och insikt av annat slag än i traditionell vetenskapsliknande verksamhet..

För lärare i estetiska ämnen finns här flera utmaningar: Kommer de estetiska ämnena att i första hand bli ”hjälp-gummor” för andra ämnen? Kommer fokus på det estetiska stärka de estetiska ämnena i stort i skola och lärarutbildning? Tillämpas estetiska lärprocesser verkligen i undervisningen i estetiska ämnen? Osv.

Estetiken och det sköna

Att förknippa lärande med estetik i meningen ”skönhet” är av gammalt datum och har en viss spridning inte minst inom matematik och naturvetenskap. Man visar gärna upp figurer och se-och-häpna

bilder som är regelbundna, symmetriska, färgglada och vackra i största allmänhet, med tanken att detta ska bidra till intresse och lärande. Detta är väl den mest uppenbara tolkningen av estetik: något som kan ge starka skönhetsupplevelser. Uppfattningen har klassiska anor: det fula, deformerade och tillfälliga ansågs ha en lägre form av existens, och saknade därmed intresse enligt Platon, Akademiens grundare. Allt kunskapande av värde sågs som en rörelse upp mot det generella och ideala, och först då blev det också skönt. Denna kunskapssyn dröjer sig kvar även 2500 år senare och har en stark ställning inom akademien. Utifrån detta synsätt skulle man till exempel inte anse att Tjernobylnkatastrofen lämpar sig som ett estetiskt objekt med alla dess misstag, förödande miljöskador och mänskligt lidande och död. Men gör man en *radikal* tolkning av estetik kan en dramatiserande katastrofskildring som hugger tag i läsaren/betraktaren vara både moraliskt och existentiellt mycket passande, och kanske skulle det även öka intresset för naturvetenskap. Ett sådant lärande skulle inkludera såväl moraliskt djup som en existentiell problematik, inte bara fakta och teorier. Elever och studenter är ju trots allt inte bara kognitiva apparater, de har liv, ångest, drömmar och längtan.

Det estetiska som något annat

I denna antologi har flera författare uppenbarligen arbetat med frågan om vad estetiska lärprocesser *egentligen* skall (eller bör) betyda. Ketil Thorgersen vill till exempel helst kassera uttrycket, men eftersom det "fastnat i svenska språket" (till skillnad från det norska!) nöjer han sig med att föreslå "estetisk kommunikation" som en möjlig didaktisk precisering. Han känner att han själv fastnar i det verbala och gör, vissa lekfulla och överraskande utbrytningsförsök. Det där med konst handlar ju egentligen om *något annat* hävdar han, om att konstruera *nya* och *överraskande* förståelser bortom traditionell kunskap. Det är alltså inte fråga om estetik som ett hjälpmedel, tvärtom handlar det om ett *vidgat kunskapsbegrepp*. Här finns utrymme för en allvarlig kritik av uttrycket estetiska lärprocesser: det lägger tyngdpunkt på konstnärligt görande som *gestaltning* som verktyg, inte som *vidgat kunskapsökande*. Även Ulrika von Schantz arbetar med att reda ut

betydelsefrågan, men konstaterar att ”det ligger ett motstånd i luften” då hon som studierektor ska leda ett lärarkollegium om estetiska lärprocesser: ”Kan vi inte bara göra det vi gör?”. Det finns ju en *daglig praktik*, varför duger inte den? Hon närmar sig därmed en central fråga: Är det lämpligt eller ens möjligt att formulera den estetiska dimensionen i arbetet som en *text*? Eva Österlind söker i sin artikel också finna mening i estetiska lärprocesser och påpekar att uttrycket ofta används som en slags *antites* till ”vanlig undervisning” med dess traditionella flöde av ord och matematiska symboler. Catrine Björck lyfter att estetiska lärprocesser måste vara *dialogiska*, vilket gör att de avviker från den vanliga monologiska undervisningstraditionen. En slags negativ bestämning skulle här kunna vara ett första definitionsförsök: ”Vad som helst, bara inte det vanliga sättet att undervisa”.

Att närma sig det estetiska momentet

Ska vi bara *prata* om teater eller undervisa genom att *utöva* teater som lärare? Ska studenterna bara lyssna eller själva skapa? Ska arbetet vara målinriktat eller mer experimentellt? Är studenternas utbildning i fokus eller är det studenterna själva? En mängd frågor tar form, inte minst i de artiklar som relaterar till det dagliga arbetet. Mycket pekar på att ett bakomliggande begrepp till uttrycket ”estetiska lärprocesser” inte bara måste, utan också bör förbli flerdimensionellt. I flera artiklar lyfts också de komplexa relationerna mellan de estetiska ämnena och lärprocesser i andra ämnen, och huruvida det då finns didaktiska skillnader i lärandets former: Kan samma estetiska lärprocesser i tillämpas på såväl matematik som musik, eller är det fråga om helt eller delvis olika processer: Är det fråga om ett hjälpmedel i matematikämnet, men om ett mål i musikämnet? Är det olika i språk och fysik? Och hur är det med de estetiska ämnena själva i lärarutbildningen: sker undervisningen i dessa ämnen idag genom att *utöva konstnärskap*, eller vad pågår?

Det estetiska och styrdokumentet

Pernilla Ahlstrand påpekar i sin text att estetiska lärprocesser kanske inte får utrymme i de estetiska ämnenas *egna*

ämnesbeskrivningar, varken i de generella eller de lokala. Man får här enligt Pernilla ”inte låta sig kidnappas av teoretiska formuleringar”. Tyvärr har man ju inte minst de officiella kraven emot sig, till exempel när det gäller den generaliserade vokabulären för att beskriva ämnen och den taxonomi enligt vilken kunnande i dessa ämnen ska bedömas. Kan man verkligen upprätthålla det estetiskas unicitet, ögonblickskänsla, överraskningsmoment och upptäckarglädje under sådana villkor? Hör man inte på själva ordet ”styrdocument” att det inte låter sig göras?

Torbjörn Freytag gör en förflyttning av fokus: estetiska lärprocesser har redan en förankring i ungdomars sätt att tillägna sig kunskap i multimodala och rhizomatiska, dvs rottillväxande, former. Det är inte alls så att det är lärarutbildningen eller skolan som kommit på något nytt, det är ungdomarnas lärande *utanför* skolan som pressar fram en förändring. Denna rörelse har styrdocumenten inte alls lyckats fånga upp. Kanske söker vi därför på fel ställe, vi borde helt enkelt *undvika* styrdocumenten. Staffan Guttman pekar i sin tur på att bildens betydelse ständigt lyfts fram i läroplanen, men att bildämnet som sådant inte har stort utrymme. Och vilken roll ska bildläraren då ha relativt undervisningen i andra ämnen?

De estetiska ämnena i sin egen rätt

En tydlig strömning i artiklarna är en viss stolthet gällande de estetiska ämnena som sådana. Fenomenet estetiska lärprocesser i en mer opreciserad pedagogisk och didaktisk form kan uppfattas som ett intrång: det finns risk att det estetiska bara blir ett medel med *andra* ämnens innehåll som mål. Estetiska lärprocesser kan i detta perspektiv ses som en *manipulativ* verksamhet som inte har samma djup och egenvärde som de estetiska ämnena. Det är också viktigt att inse, påpekar till exempel Eva Österlind, att de estetiska ämnena sinsemellan har olika karaktär. Hon hävdar vidare att all estetisk verksamhet har en *annan tyngdpunkt* än många skolämnen: det råder bättre *balans* mellan tankar, känslor, intentioner, intuition, kroppslighet och aktion jämfört med teoretiska ämnen. Estetisk verksamhet inbjuder till bildning, och involverar hela människan. Det blir därför långt ifrån självklart hur ett estetiskt

lärande ska involveras i skolans teoretiska ämnen som ju av tradition är *kognitiva*. Kanske bör man i första hand satsa på att de estetiska ämnena *som sådana* bör få ett större inflytande i skolan?

I detta sammanhang väcks naturligt frågor kring *kompetens*, både reell och formell sådan. När det gäller reell kompetens kan man till exempel fråga sig om en fysikdidaktiker, vilken som helst, verkligen kan undervisa genom att använda *radikala* estetiska lärprocesser? Och kan man vara lärare i ett estetiskt ämne på högskolan utan att själv vara aktiv konstnär? Eller ha akademisk behörighet? Här behövs något slags *frirum* som varken bör invaderas av formella krav eller av en traditionell kunskapssyn.

Det estetiska som praktiskt kunskapande

Kanske är det så som tidigare diskuterats att uttrycket ”estetiska lärprocesser” inte kan ges ett välbestämt innehåll via text utan endast genom att *visas* i praktiska göranden? Det är detta flera av författarna faktiskt försöker hävda, och i viss mån även genomföra i text. Många konstarter arbetar nästan helt utan ord, hur kan man då tro att all denna verksamhet går att beskriva? Och varför skulle det vara nödvändigt, görandet är ju i sig en form av gestaltat tänkande? Ett mål för *nästa antologi* bör istället vara att spränga det textuella formkravet och innehålla gestaltning från såväl bild som musik, drama, form och dans.

Praktiken möter alltid komplexitet och mångfald. Cecilia Hofsten ställer till exempel frågan: Kan det vara en fördel att *avstå* från att dokumentera? Det som uttrycks växer ju ur den kroppsliga, sinnliga mylla som knappast kan kodifieras utan förluster. Maria Wassrin visar med exempel hur lärandet innebär att barnet ”blir till” i musiken. Det är leken som leker barnet, inte tvärtom. Ebba Theorell ger en mardrömslik, men sann, bild av ett normalt skolrum: Du är ensam och måste vara starkast, du behöver inte bry dig om något, och du är farlig för din omgivning. Vad gör skolans *rum* med människors kroppar, tankar och uppmärksamhet? Hur ska ett rum som *välkomnar* kroppen se ut? Samtalsgruppen ställer den viktiga pedagogiska frågan: ska temat som används angå *studenterna själva*, eller ska temat handla om hur man ska arbeta estetiskt i framtiden, t.ex. med förskolebarn?

Studenterna vill gärna ha mallar och modeller och få godkänt, många är rädda och behöver kanske själva befrias och växa för att kunna bli lärare: ”Varför ska jag lägga mig på golvet?”

Det är ur denna praktikens mylla som verksamheten och det teoretiska arbetet kan finna näring och ge återkoppling. Var för sig kommer praktikerna att förlora sig i sina privata sysslor och teoretikerna i sina referenslistor.

Platsen och identiteten

Ulrika von Schantz utvecklar under lekfulla former betydelsen av att verksamheten har blivit en enhet, en *Fungi*, med referens till min essä om Linnés vedermödor. Det här med estetiska lärprocesser har tidigare betraktats som något ”annat”, något ”konst-igt” som är bra på något sätt, men som saknat identitet. Esteterna har snarast varit en ”estetlärarpol” som man kan tillkalla vid behov. Man har inte ens fått rå över innebörden av det begrepp som rubricerar de estetiska verksamheterna. Allt, och i alla ämnen, klumpas ihop till något om ”estetiska lärprocesser”, som ingen just visste vad det var. Men nu: ”Vi fick ett eget huvudområde, liksom ett eget forskarutbildningsämne... *Vi finns – på riktigt*.”. Till och med drama, som uteslutits som skolämne, lyckades som genom ett trolleri inrätta ett eget kandidatprogram.

En identitet behöver också en *plats*, ett ställe att samlas på, möbler, samlingsrum, tillgång till kaffe och informella samtal. Våra it-entusiaster vill ibland måla upp bilden av människor som enbart kommunicerar via nätet, och visst är det i princip möjligt. Men vilka förluster gör man på den resan? Det är långt ifrån säkert att det teoretiskt möjliga sammanfaller med det praktiskt och estetiskt lämpliga. Vad händer med oss utan rum och kropp? För den estetiskt verksamme ter sig betydelsen av rummet nästan självklar. Vi tar plats. Kropp, ansikten, sinnen, gester, allt beror på vår tillgång till rummet.

Och nu verkar den nyvunna identiteten ha fått sitt rum. Jag citerar Maria Pemsel:

”När du kommer in i Stallet möts du av nydesignade vackra ljusa ateljéliknande lokaler med god akustik specifikt designade för estetisk verksamhet. I miljön samsas vanliga föreläsningssalar

med salar anpassade för de olika estetiska ämnena musik, bild, drama och dans. Det finns ett rymligt kök, en studio som är tänkt som en flexibel arbetsyta och det finns en foajé där det går att samla många personer. Där möts vi kring olika typer av festligare sammankomster, utställningar, konserter och till vardags fungerar foajén som allrum för studenterna”

Ja, vad mer behöver sägas! Nu är det dags att *äga rum*.

